

روابط سیاسی - اقتصادی جمهوری اسلامی ایران و فدراسیون روسیه در سایه‌ی تحریم‌های غربی درباره‌ی مناقشه اوکراین

محمد تقی جهان‌بخش^۱ - جعفر حق‌پناه^۲

تاریخ دریافت: ۱۳۹۳/۷/۱۴

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۴/۳/۲۴

چکیده

روابط دو کشور ایران و روسیه در حوزه‌های مختلف از گذشته‌های بسیار دور وجود داشته و غالباً روسیه نیز دست بالاتر را دارا بوده است. وقوع انقلاب اسلامی در ایران به دلایل مختلف جریان روابط خارجی کشورمان را تغییر داد. ایران و روسیه علیرغم وجود ذهنیت‌های مشوش از یک دیگر در حوزه‌های مختلف روابط خویش را با شدت و ضعف ادامه داده‌اند. مسأله‌ی اوکراین در سالیان اخیر تأثیر مهمی بر روابط روسیه و غرب داشته و موجب تشدید تنش‌ها میان روسیه و کشورهای غربی به زعامت ایالات متحده و اتحادیه‌ی اروپا شده است. در همین راستا در سال گذشته میلادی تحریم‌های اقتصادی مختلفی علیه فدراسیون روسیه اعمال شد که این کشور را ناگزیر از جایگزینی شرکای غربی با شرقی کرد. این مسأله ظاهراً دو کشور را بیش‌ازپیش به یک دیگر نزدیک کرده است. این پژوهش در پی پاسخ به این پرسش است که تحریم‌های اعمال‌شده علیه فدراسیون روسیه چه تأثیری در روابط اقتصادی - سیاسی این کشور با جمهوری اسلامی ایران داشته است؟ پاسخ احتمالی به پرسش مطرح‌شده این است که اعمال تحریم‌های غربی، روسیه را ناگزیر از تقویت روابط اقتصادی - سیاسی خود با ایران کرده و موجبات نزدیکی بیش‌ازپیش دو کشور را فراهم کرده است. این پژوهش به‌روش توصیفی - تحلیلی و با استفاده از داده‌های کتابخانه‌ای و الکترونیکی انجام شده است.

واژگان کلیدی: اوکراین، تحریم‌های بین‌المللی، جمهوری اسلامی ایران، روابط اقتصادی - سیاسی، فدراسیون روسیه.

۱. دانش‌آموخته مطالعات منطقه‌ای - دانشکده روابط بین‌الملل وزارت امورخارجه djahanbakhs@chmail.ir

۲. استادیار مطالعات قومی و منطقه‌ای پژوهشکده مطالعات راهبردی، تهران haghpanah200@yahoo.com

مقدمه

روسیه در آسیای شمالی و اروپای خاوری واقع است و با اقیانوس آرام شمالی و اقیانوس منجمد شمالی و نیز با دریای خزر، دریای سیاه و دریای بالتیک مرز آبی دارد. روسیه دارای مرز زمینی با چهارده کشور آسیایی و اروپایی و با کشورهای پیرامون دریای برینگ، دریای ژاپن، دریای خزر، دریای سیاه و دریای بالتیک ارتباط دریایی دارد. این کشور با ۱۷,۰۷۵,۴۰۰ کیلومترمربع وسعت، پهناورترین کشور جهان است. بیشتر مناطق آن (به ویژه سرزمین بزرگ سیبری) به واسطه‌ی سردسیری بودن، خالی از سکنه هستند و کشاورزی در این مناطق میسر نیست. روسیه با بیش از ۱۴۳.۷ میلیون نفر جمعیت (در سال ۲۰۱۴ م)، نهمین کشور پرجمعیت دنیاست (Federal State Statistics Service, 2015). بر اساس آمار سال ۲۰۱۳ م سهم واردات مواد غذایی و کشاورزی روسیه از کل واردات ۳۱۴ میلیارد دلاری (IMF, 2015) این کشور رقمی معادل سیزده درصد (World Bank, 2014) یعنی حدود چهل میلیارد دلار است.

در ادامه مناقشه‌ی روسیه و غرب بر سر اوکراین، ایالات متحده در ماه مارس سال ۲۰۱۴ تحریم‌هایی را باهدف «بازداشتن روسیه از اقدام علیه اوکراین و اعاده‌ی حاکمیت در این کشور» علیه برخی مقامات روسی اعمال کرد که این ابتکار به سرعت توسط اتحادیه‌ی اروپا و اعضای گروه هفت دنبال شد؛ در این راستا علاوه بر تحریم برخی نزدیکان پوتین و مسدود کردن سرمایه‌های آنان، عضویت روسیه در گروه هشت^۱ به حالت تعلیق درآمد؛ روند ورود روسیه به سازمان همکاری و امنیت اروپا^۲ و معاملات دلاری با بانک روسیه^۳ متوقف شد. تحریم‌های غربی در چهار مرحله دیگر ادامه یافت تا این که نهایتاً روسیه در اوت ۲۰۱۳ ممنوعیت یک‌ساله واردات فرآورده‌های غذایی از کانادا، استرالیا، اتحادیه‌ی اروپا، نروژ و ایالات متحده‌ی آمریکا را اعلام کرد (Havlik, 2014: 3-5). واکنشی که

1- G8

2- Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE)

3- Bank of Russia

هرچند روسیه را با مشکلاتی مواجه کرد، ضربه مهمی به اقتصاد در حال رشد کشورهای اروپایی وارد کرد (Ibid: 12). پروادا^۱ پیش‌بینی کرده است که اقتصاد روسیه چیزی حدود ۱۴۰ میلیارد دلار شامل صد میلیارد دلار از محل کاهش قیمت انرژی و حدود چهل میلیارد دلار نیز از محل تحریم‌های غربی خسارت خواهد دید (Pravda, 2014).

این نوشتار در پی پاسخ به این پرسش است که تحریم‌های غربی اعمال‌شده علیه فدراسیون روسیه، چه تأثیری بر روابط سیاسی - اقتصادی این کشور با جمهوری اسلامی ایران داشته است؟ یافته‌ها نشان می‌دهند که روابط فدراسیون روسیه و جمهوری اسلامی ایران تابعی از عوامل ژئوپلیتیکی است و چندان متأثر از تحریم‌های غربی نبوده است؛ بنابراین در اثر تحریم‌های صورت گرفته تغییر معناداری در روابط سیاسی - اقتصادی بین دو کشور به وجود نیامده است.

۱. چارچوب مفهومی

ژئوپلیتیک محصول زمان خودش بوده و تعاریف آن نیز بر همین اساس تکامل یافته است. دانشمند سوئدی، کیلن^۲ - که اصطلاح «ژئوپلیتیک» را در سال ۱۸۹۹ وضع کرد (Parker, 2015: 2) - آن را به‌عنوان نظریه‌ی دولت به‌عنوان یک ارگانیزم جغرافیایی یا پدیده‌ای در فضا تعریف کرد (Gray and Sloan, 2013: 163). جفری پارکر^۳ تعریف درخور توجهی از این مفهوم ارائه کرده است که در این مقاله آن را پذیرفته‌ایم. از نظر وی ژئوپلیتیک «مطالعه‌ی روابط بین‌الملل از منظر فضایی یا جغرافیایی است».

از منظر این نظریه، تجزیه‌ی شوری تأثیر عمیقی بر عناصر ژئوپلیتیکی روسیه جدید، به‌ویژه با توجه به از دست دادن سرزمین‌های ملی مؤثر و نواحی غنی از ذخایر معدنی و نیز تغییر مرزهای سرزمینی آن داشت. با این وجود روسیه هم چنان کشوری

1- Pravda
2- Rudolf Kjellen
3- Geoffrey Parker

قدرتمند و دارای بزرگ‌ترین سرزمین‌های سیاسی در جهان است به‌گونه‌ای که پنج هزار مایل از شرق تا غرب در ۱۱ منطقه‌ی زمانی^۱ و چهار هزار مایل از قطب شمال تا دریای سیاه، قفقاز و کوه‌های سبیری جنوبی امتداد دارد. هیچ کشوری را در جهان نمی‌توان یافت که از چنین عمق و فضایی برخوردار باشد. این عامل با زرادخانه هسته‌ای عظیم که قرار است مدرنیزه شود و طبق توافقات با ایالات‌متحده کاهش یابند، تقویت شده است. تحلیل از عناصر ژئوپلیتیکی روسیه ما را به این نتیجه می‌رساند که قدرت ذاتی آن، روسیه را قادر به خروج از شرایط بی‌ثباتی سیاسی و اجتماعی و نابسامانی اقتصادی خواهد کرد. هرچند روسیه جایگاه ابرقدرتی خود را از دست داده است ولی احتمال ظهور مجدد آن در نقش یکی از قدرت‌های ژئواستراتژیک مهم در جهان وجود دارد (کوهن، ۱۳۸۹: ۴۰۵-۴۰۶). ویژگی فیزیکی و ژئوپلیتیکی روسیه قاره‌ای بودن آن است. گستره‌ی وسیع اوراسیا، ثروت عظیم منابع معدنی، زمین‌های بسیار کشاورزی و جنگل‌های فراوان، انرژی حاکمان این منطقه را به سمت توسعه درونی و نه تجارت خارجی سوق داده است (همان: ۶۱). ضعف اقتصادی روسیه در حال حاضر قدرت بالقوه‌ی آن- که شامل هم‌گونی نسبی قومی، درجه بالای شهری شدن، سطح بالای سواد و سرمایه عظیم انسانی می‌شود- را پنهان می‌کند. در کنار این موارد باید به ثروت عظیم انرژی و دیگر منابع معدنی، جنگل‌های فراوان و محصولات دامی و جایگاه استراتژیک آن در جهان اشاره کرد.

روسیه با این ویژگی‌ها به‌واسطه‌ی مسأله‌ی اوکراین و الزامات و محدودیت‌های ژئوپلیتیکی، در روابط خود با طرف‌های غربی دچار مناقشات و این تنش‌های سیاسی منجر به اعمال تحریم‌های غربی علیه روسیه شد. درباره‌ی مقوله‌ی تحریم این اشتراک نظر در سطح معرفتی وجود دارد که تحریم، موضوعی میان‌رشته‌ای است؛ یعنی نه تنها زوایای اقتصادی، سیاسی و بین‌المللی بلکه مباحث حقوقی، جامعه‌شناسی و از همه مهم‌تر

1- Time Zone

روان‌شناسی اجتماعی را در برمی‌گیرد. بر اساس اقتصاد سیاسی بین‌الملل، تحریم اقتصادی ابزاری در خدمت سیاست خارجی کشورهاست؛ زیرا تجارت می‌تواند اهرمی برای تنبیه طرف مقابل باشد؛ بدون آن‌که از نیروی نظامی استفاده شود؛ بنابراین، نظریه‌های تحریم اقتصادی با قدرت اقتصادی کشورها، دارای رابطه‌ی مستقیم است. مفروض اصلی این نظریه‌ها این است که کشور تحت تحریم به‌ناچار از مواهب رفاه اقتصادی محروم می‌شود و در نتیجه به خواست کشور یا کشورهای تحریم‌کننده، تن می‌دهد (زهرانی، ۱۳۸۷: ۷-۵). با برجسته کردن مقوله‌ی ژئوپلیتیک و مشخص کردن منظر ورود به بحث، پیامد تحریم‌های اعمال‌شده علیه روسیه بررسی می‌شود.

پیامدهای تحریم‌های متقابل اعمال‌شده

تحریم‌های اعمال‌شده تاکنون تأثیرات مخربی بر اقتصاد و نیز موقعیت روسیه بر جای گذاشته‌اند. راهبرد روسیه در اتخاذ چنین تصمیمی در واقع اعمال تحریم در مقابل تحریم است. این‌که چنین استراتژی در بلندمدت چقدر به موفقیت نزدیک باشد، جای تردید بسیار است. روسیه خود از این موضوع کاملاً آگاه است، بنابراین دوره‌ی تحریم‌ها را یک‌ساله در نظر گرفته است که اصولاً یک دوره‌ی کوتاه‌مدت به شمار می‌رود. گروه کالاهایی که در تحریم اخیر واردات آن‌ها توسط روسیه منع شده عبارت از محصولات گوشتی، ماهی، پنیر، سبزی‌ها، میوه و فرآورده‌های لبنی است (Russia Today, 2014-A).

بنا بر اظهارنظر کارشناسان، تحریم‌ها بر دو طرف آثار منفی اقتصادی داشته است. در جانب غربی، ایالات متحده چندان از تحریم‌های اعمال‌شده بر روسیه متضرر نشده چراکه صادرات کالا از ایالات متحده به روسیه رقمی کمتر از یک درصد کل صادرات آن است (US Census Bureau, 2015)؛ اما کشورهای اروپایی ضرر به‌مراتب سخت‌تری متحمل می‌شوند چراکه آن‌ها تجارت گسترده‌ای با روسیه در حوزه‌های انرژی و کشاورزی

داشته‌اند، به‌علاوه بسیاری از ثروتمندان روسی در اروپا سرمایه‌های عظیمی دارند (Dews, Brookings, 2014).

روس‌ها نیز به‌طور مشابه از تحریم‌ها لطمه دیده‌اند. در مدتی که روسیه با تحریم مواجه شده از گروه کشورهای صنعتی «جی ۸»^۱ اخراج شد. به‌علاوه روسیه دارای اقتصاد آزادی است که در عرصه‌ی تجارت، جهانی است و به همین دلیل بیش از هر کشور دیگری از تحریم متضرر می‌شود. تحریم‌های اعمال‌شده علیه مقامات و بانک‌ها و انرژی روسیه تا به امروز موجب خروج ۱۵۰ میلیارد دلار سرمایه از این کشور، کاهش ۱۳ درصدی بازار سهام، رشد منفی سه‌درصدی اقتصاد، سقوط ۲۵ درصدی گردشگری، افزایش هفت‌درصدی تورم و کاهش ۲۰ درصدی ارزش روبل شده است (صمت نیوز، کرمی، ۱۳۹۳). تأثیر منفی بزرگ‌تر ناشی از کاهش قیمت انرژی در بازارهای جهانی است (Dews, Brookings, 2014). بر اساس اظهارات آنتون سیلوانوف^۲، وزیر بازرگانی روسیه این کشور رقمی حدود ۹۰ تا ۱۰۰ میلیارد دلار در سال به دلیل کاهش قیمت نفت متضرر می‌شود (Petroff, CNN, 2014). تحریم واردات از سوی روسیه بر اقتصاد این کشور نیز تأثیر خواهد گذاشت. افزایش نرخ تورم و کمبود محصولات کشاورزی در روسیه ازجمله تبعات اصلی تحریم‌های روسیه علیه کشورهای غربی خواهد بود. این عوامل و مؤلفه‌های دیگر اقتصادی نهایتاً منجر به کاهش تولید ناخالص داخلی روسیه می‌شود و استمرار این روند در سال ۲۰۱۵. م نیز پیش‌بینی می‌شود. این در حالی است که پیش‌ازاین پیش‌بینی‌های صورت گرفته توسط بانک جهانی^۳، صندوق بین‌المللی پول^۴، سازمان ملل^۵ و سازمان امنیت و همکاری اروپا حاکی از بهبود وضعیت شاخص رشد تولید ناخالص

1- Group 8

2- Anton Siluanov

3- World Bank (WB)

4- International Monetary Fund (IMF)

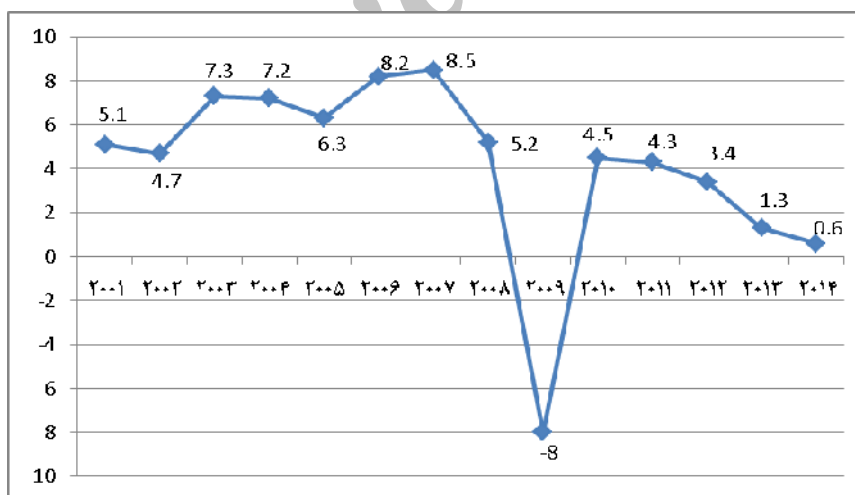
5- United Nations (UN)

داخلی^۱ روسیه در سال ۲۰۱۵. م بود اما تحریم‌های صورت گرفته و کاهش قیمت نفت این پیش‌بینی‌ها را با تردید مواجه کرده است (Knoema, 2014).

جدول شماره ۱- ارزیابی خسارت‌های واردهی احتمالی به کشورهای تحریم‌کننده

ردیف	کشور	میزان خسارت برآورده شده (میلیارد دلار)
۱	کشورهای اتحادیه‌ی اروپا	۶.۱۵
۲	نروژ	۱.۲
۳	ایالات متحده	۰.۸۴۶
۴	کانادا	۰.۳۷۳
۵	استرالیا	۰.۱۸۲

Source: Russia Today, 2014-A

شکل شماره ۲ - نمودار تولید ناخالص داخلی روسیه در هزاره‌ی جدید

منبع: بانک جهانی (۲۰۱۵)

1- GDP

۳. روابط سیاسی - اقتصادی دو کشور تا پیش از اعمال تحریم‌های غربی علیه روسیه

پیشینه‌ی روابط سیاسی و اقتصادی ایران با روسیه به سال ۱۵۹۲ م. هنگامی که شاه‌عباس صفوی یک هیأت بازرگانی را برای افتتاح باب تجارت به مسکو فرستاد، بازمی‌گردد. سه سال بعد تزار روس نیز سفیری به دربار ایران اعزام کرد (کرمی، ۱۳۸۸: ۷). تحلیل روابط ایران و روسیه همواره تحت تأثیر وصیت‌نامه منسوب به «پتر کبیر»، تزار روسیه قرار داشته است. فارغ از صحت و سقم این گزاره، «حرکت به سمت جنوب» ایده‌ای است که همواره در موضوع روابط ایران و روسیه مطرح شده است (کولایی، ۱۳۹۳ - الف: ۶۱۸). در این فراز روابط سیاسی - اقتصادی دو کشور در دهه‌ی گذشته تا پیش از شکلی‌گیری تنش‌های سیاسی و تحریم‌های اقتصادی غرب مورد مذاقه قرار می‌گیرد. در این راستا و جهت بررسی دقیق‌تر، مسأله در دو محور روابط سیاسی که شامل مبادلات نظامی، همکاری‌های منطقه‌ای و بین‌المللی در موضوعات مختلف می‌شود و روابط و مناسبات اقتصادی میان دو کشور تفکیک شده، بررسی می‌شود.

۳-۱. روابط سیاسی فدراسیون روسیه و جمهوری اسلامی ایران

از نیمه‌ی دهه ۱۹۹۰ در پرتو نگرش «اوراسیا گرایی جدید» در سیاست خارجی روسیه، روابط دو کشور پیوسته گسترش یافته است. این امر بیشتر در زمینه‌ی مسائل سیاسی، نظامی و امنیتی نمود یافته است. روابط روسیه و ایران طی دوران پس از انقلاب به‌طور عام و دهه گذشته به‌طور خاص، به سطح راهبردی نرسیده و راهکنشی^۲ بوده است. دلیل آن شاید باور نادرست دولت مردان و صاحب‌نظران روس نسبت به ایران باشد. در نگرش نظریه‌پردازان روسیه، جمهوری اسلامی ایران کشوری پنداشته می‌شود که توجه به غرب به‌طور جدی برای آن مهم است و هر آن، ممکن است با برقراری ارتباط با جهان غرب و به‌ویژه آمریکا،

1- New Eurasianism
2- Tactical

به جمع محاصره کنندگان روسیه بپیوندد. از طرفی فقدان آشنایی جامعه روسیه با ایران باعث شده است که آن را به عنوان تهدید بنگرند (متقی و دیگران، ۱۳۹۳: ۱۲۱). بر اساس یک نظرسنجی که «بنیاد افکار عمومی روسیه»^۱ در آوریل ۲۰۰۶ انجام داده است، ۳۷ درصد پرسش‌شوندگان ایران را دوست و ۲۷ درصد آن را غیر دوست دانسته‌اند، ۳۶ درصد هم‌نظری نداشته‌اند (Baklitsky, 2013: 5). از این جهت باید گفت که برخورد روس‌ها با مسائل داخلی ایران در قالب یک واقع‌گرایی سطحی است. آن‌ها بیشتر به رفتار ایران و پادشاه غرب نگاه می‌کنند. در مورد مسائل هسته‌ای نیز برای آن‌ها مهم است که اروپا چه کار می‌کند. آن‌ها نگاه می‌کنند که جایگاه ایران در نظام بین‌الملل چگونه تعریف می‌شود (Rees and Aldrich, 2005: 14).

در حوزه همکاری‌های نظامی، ایران پس از هند و چین سومین واردکننده تسلیحات و سامانه‌های نظامی روسی است. توسعه رقابت‌های منطقه‌ای در دریای خزر و پیرامون آن، اهمیت این همکاری‌ها را بیش‌ازپیش افزایش داده است. برای رهبران روسیه، معاملات تسلیحاتی با ایران مزایای اقتصادی - سیاسی ویژه‌ای داشته و به هیچ‌وجه قابل چشم‌پوشی نبوده است. در این حوزه مسأله‌ی عدم تحویل سامانه‌ی دفاع موشکی اس ۳۰۰، نقطه تیره‌ای در روابط نظامی - تسلیحاتی دو کشور محسوب می‌شود.

پیرامون همکاری‌های هسته‌ای دو کشور در بازه‌ی موردبررسی، باید به اکتبر ۲۰۰۲ و انتشار گزارش‌هایی درباره برنامه هسته‌ای ایران بازگشت. پس از این امر بود که فشارهای شدید علیه روسیه در داخل و خارج از این کشور به راه افتاد. در این دوره جمع‌بندی رهبران ایران شفاف‌سازی و ابهام‌زدایی از فعالیت‌های هسته‌ای کشور بود. سیاست مسکو در این باره تأکید بر حق ایران برای استفاده از انرژی هسته‌ای در عین پایبندی به مقررات ان.پی.تی بوده و از دادن هرگونه هزینه‌ای در این باره اجتناب کرده است. با اعلام مواضع جدید ضد اسرائیلی توسط رییس‌جمهور پیشین، فشارهای بین‌المللی علیه کشورمان شدت

یافت. در نشست شورای حکام آژانس بین‌المللی انرژی هسته‌ای قطعنامه شدیدالحنی علیه برنامه هسته‌ای ایران تصویب شد که چین و روسیه را نیز در کنار جامعه جهانی قرارداد (کولایی، ۱۳۹۳ - الف: ۴۳۰-۴۲۶). هرچند به اعتقاد برخی صاحب‌نظران جایگاه ایران در سیاست خارجی روسیه از سال ۲۰۰۳ م. که روابط روسیه با ایالات متحده رو به تیرگی نهاد، بهبود یافته است، باین حال شاهدیم که روند همراهی روسیه با ایالات متحده در روند تصویب قطعنامه‌های ضد ایرانی در شورای امنیت سازمان ملل متحد ادامه یافته است. با این اوصاف روابط با روسیه در «توالی» پوتین - مدودف و در دوره‌ای که ایران به واسطه مسأله ی هسته‌ای و نیز برخی مواضع رییس‌جمهور وقت تحت فشارهای بین‌المللی قرار داشت، برای ایران مغتنم بود.

درباره‌ی مسائل مختلف منطقه‌ای نیز دو کشور با یکدیگر همکاری‌هایی داشته‌اند. علاوه بر اقدامات مشترک در مسأله‌ی افغانستان و حمایت از ائتلاف شمال (Menkiszak, 2011: 18-19) و نیز حل مناقشات داخلی تاجیکستان - که خارج از بحث جاری است - دو کشور در منطقه آسیای مرکزی و قفقاز، خاورمیانه و دریای خزر تشریک‌مساعی داشته‌اند (کریمی، ۱۳۸۸: ۱۶۹-۱۵۸). علیرغم این همکاری‌ها و با وجود این که دو دولت در مورد مسائل امنیت منطقه‌ای اشتراکات فراوانی دارند و زمینه‌های رقابت میان آن‌ها کمتر است، شاهدیم که روس‌ها در این دوره حتی نسبت به عضویت جمهوری اسلامی ایران در سازمان همکاری شانگهای چندان روی خوش نشان ندادند و ایران صرفاً با مساعدت کشورهای کوچک‌تر مثل تاجیکستان و قرقیزستان توانست در نشست سران سازمان در جولای ۲۰۰۵ در شهر آستانه به عضویت ناظر پذیرفته شود (همان: ۱۶۰). پس از عضویت ناظر ایران در این سازمان نیز به دلایل مختلف و بعدها با ملاحظات قانونی از عضویت کامل ایران در این سازمان ممانعت به عمل آمده است.

مسأله‌ی سوریه یکی دیگر از عرصه‌های همکاری منطقه‌ای دو کشور در سال‌های اخیر و پیش از اعمال تحریم‌های غربی علیه روسیه بوده است. سیاست‌های ایران، روسیه و چین در تقابل با برنامه‌ریزی‌های غرب با رأی منفی و «وتو»ی قطعنامه‌های غرب در شورای امنیت سازمان ملل متحد توسط روسیه و چین، نمایانگر نوعی جبهه‌گیری راهبردی در قضیه سوریه است (UN, 2014). علیرغم این‌که رویکرد ایران نسبت به روسیه تا اندازه‌ای ایدئولوژیک بوده است و به‌نوعی حمایت از سوریه به‌مثابه پل ارتباطی جبهه ضد اسرائیلی - شامل ایران، سوریه و لبنان و مجموعه‌های حزب‌الله...، جهاد اسلامی و حماس - صورت می‌گیرد، رویکرد روسیه به بحران سوریه تا حد بسیاری متأثر از تجربه‌ی تلخ آن کشور از مداخله ناتو در لیبی است. تعدادی از مقامات روسیه اظهار کرده‌اند که روسیه دخالت قدرت‌های خارجی را در امور سوریه تحمل نمی‌کند و مانع از دخالت سازمان ملل و یا سازمان‌های دیگر در سوریه به شکل سناریوی مشابه لیبی خواهد شد (ثقفی عامری، ۱۳۹۰: ۴-۲).

در خصوص زمینه‌های همکاری بین‌المللی نیز دو کشور عرصه‌های اشتراک متعددی دارند: مخالفت با نظام تک‌قطبی، هژمونی آمریکا، یک‌جانبه‌گرایی این کشور و جلوگیری از گسترش ناتو به شرق از این جمله‌اند. با این حال این اشتراکات منجر به همکاری مستقیم دو کشور نشده است چراکه روس‌ها آمادگی و توانایی شکل‌دهی یک رقابت تمام‌عیار با آمریکا و متحدانش را ندارند. علاوه بر این روس‌ها قائل به همکاری با ایران در مسائل بین‌المللی نیستند و اصولاً ایران را در مناسبات خارجی خود در اولویت بالایی قرار نمی‌دهند. با این حال این بدان معنا نیست که مسکو از مواضع ضدآمریکایی ایران استقبال نکند.

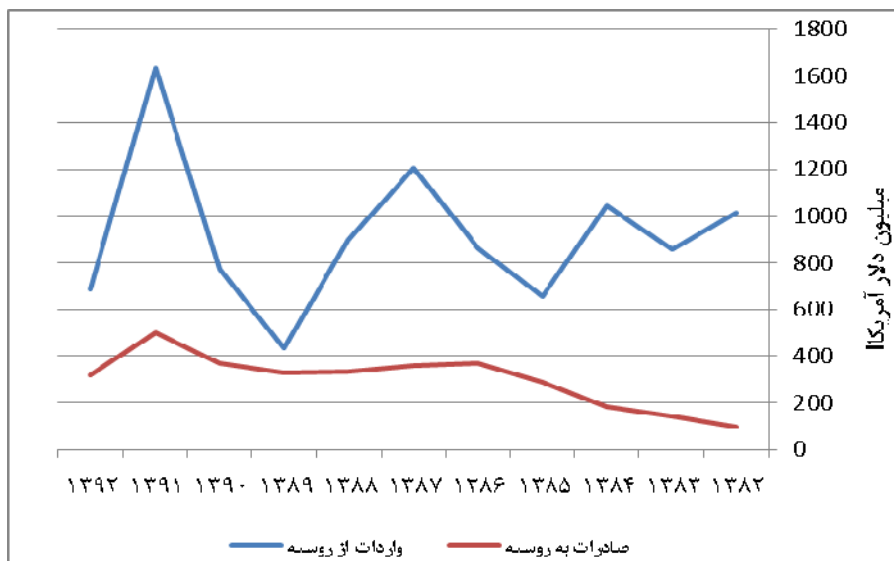
۳-۲. روابط اقتصادی فدراسیون روسیه و جمهوری اسلامی ایران

روابط اقتصادی ایران و روسیه در دهه‌های گذشته نوساناتی داشته است اما از سال ۲۰۰۰. م و پس از روی کار آمدن پوتین و سفر خاتمی به مسکو و انعقاد قرارداد همکاری‌های ده‌ساله میان دو کشور بیش‌ازپیش گسترش یافته است به طوری که در سال ۲۰۰۵. م روسیه به هفتمین شریک تجاری ایران تبدیل شد. در فاصله سال‌های ۱۳۸۲ تا ۱۳۹۲. ش بیشترین میزان واردات از روسیه در سال ۱۳۹۱. ش با رقمی معادل ۱۰۷.۳۶۳.۶۳۱.۱ دلار و کمترین میزان مربوط به سال ۱۳۸۹. م با رقمی معادل ۶۰۲.۹۰۰.۴۳۲ دلار بوده است. برخلاف واردات، روند صادرات به روسیه نوسان چندانی نداشته است. کمترین میزان صادرات در سال ۱۳۸۲. ش با رقمی معادل ۱۶.۰۱۶.۶۵۶.۹۴ دلار و بیشترین میزان صادرات در سال ۱۳۹۱. ش با رقم ۹۷۱.۳۷۳.۵۰۱ دلار صورت گرفته است. نکته‌ی قابل توجه این‌که در سال ۱۳۹۱. ش شاهد بیشترین میزان صادرات و واردات میان ایران و روسیه بوده‌ایم (اتاق بازرگانی تهران، ۱۳۹۳).

علاوه بر مبادلات تجاری، دو کشور همکاری‌هایی در حوزه‌ی اقتصاد انرژی داشته‌اند. به‌عنوان نمونه می‌توان به مشارکت شرکت گازپروم^۱ روسیه در پروژه‌های صنعت نفت و گاز در پارس جنوبی و سایر فعالیت‌های این شرکت به‌طور مستقل یا در قالب کنسرسیوم‌های مختلف اشاره کرد (کریمی، ۱۳۸۸: ۱۴۷-۱۴۵). در عرصه‌ی انرژی هسته‌ای نیز روس‌ها با ساخت نیروگاه بوشهر، امکان‌سنجی فعالیت‌های جدید و آموزش نیروهای متخصص ایرانی فعال بوده‌اند.

شکل شماره سه میزان صادرات و واردات دو کشور در سال‌های ۱۳۸۲-۱۳۹۲. ش را نشان می‌دهد. همان‌طور که مشخص است روند صادرات محصولات به روسیه نسبتاً پایدار بوده اما واردات از این کشور نوساناتی داشته است.

1- Gazprom

شکل شماره ۳ - نمودار مبادلات تجاری ایران و روسیه (۱۳۸۲-۱۳۹۲)

منبع: اتاق بازرگانی تهران (۱۳۹۳)

۴. روابط سیاسی - اقتصادی دو کشور پس از اعمال تحریم‌های غربی علیه روسیه

پس از شدت یافتن بحران اوکراین، ایالات متحده‌ی آمریکا و اتحادیه‌ی اروپا تحریم‌هایی را علیه روسیه اعمال کردند. سرآغاز این تحریم‌ها، دستور اجرایی کاخ سفید در ششم مارس ۲۰۱۴ بود (White House, 2014). این اقدام و کنش‌های بعدازآن در بیستم مارس واکنش متقابل روسیه را برانگیخت و این کشور ده شهروند و مقام مسئول آمریکایی را تحریم کرد (Russia Today, 2014-B). ادامه این تحولات منجر به صدور دستور محدودف برای اعمال تحریم‌های متقابل درباره‌ی واردات کالا از کشورهای اروپایی در ششم اوت شد. علاوه بر این روسیه عبور پروازهای اوکراین، اتحادیه‌ی اروپا و ایالات متحده را از فراز حریم هوایی خود ممنوع کرد (BBC, 2014).

با شدت یافتن تنش‌ها میان روسیه و غرب و در راستای اقدام متقابل علیه تحریم‌های غربی، روس‌ها در پی جایگزینی منابع تأمین مایحتاج خود برآمدند. یکی از این منابع جایگزین جمهوری اسلامی ایران است. ایران به سه دلیل می‌تواند به صورت مؤثری در بازار روسیه رقابت کند: اولاً، برخی کالاهایی که در ایران تولید می‌شود از کیفیت بالایی برخوردارند. ثانیاً، ایران می‌تواند محصولات خود را از طریق دریای خزر و با هزینه‌ای کمتر به روسیه صادر کند. ثالثاً، کاهش قابل توجه ارزش پول ملی ایران در مقابل دلار و سایر ارزها، قیمت محصولات ایرانی را در بازارهای بین‌المللی رقابتی‌تر کرده است. واقعیت این است که اکنون تهدیدهای خارجی متوجه ایران و روسیه (به‌خصوص تهدیدها و تحریم‌های ناعادلانه غرب) مشترک هستند. روسیه بعد از تحریم‌های غرب، شوک سنگین اقتصادی را تجربه کرده است. روس‌ها می‌توانند از تجارب ایران در دور زدن تحریم‌ها استفاده کنند. لذا تحریم‌ها می‌تواند به‌عنوان بستری برای گسترش راهبردی روابط ایران و روسیه به شمار آیند.

با ذکر این مقدمه، در ادامه روابط سیاسی - اقتصادی میان دو کشور در دوره‌ی پس از تحریم‌های متقابل روسیه و غرب (مارس ۲۰۱۴ تاکنون) علیه یک دیگر بررسی می‌شود.

۱-۴. روابط سیاسی فدراسیون روسیه و جمهوری اسلامی ایران

سطح گفتگوهای مسکو و تهران در این دوره در تاریخ روسیه‌ی جدید بی‌سابقه بوده است. پوتین و روحانی ظرف دوازده ماه گذشته، چهار نوبت با یک دیگر ملاقات کرده‌اند. نشست‌هایی در سطح وزیران دو کشور تقریباً هرماه انجام شده است. وزیر خارجه روسیه - سرگئی لاوروف^۱ - در سپتامبر ۲۰۱۴ از ایران و سوریه به‌عنوان «متحدان طبیعی»^۲ خود در مبارزه علیه افراط‌گرایی مذهبی در خاورمیانه نام برد (Ganley, Huffington Post, 2014).

1- Sergei Lavrov
2- Natural Allies

این تحولات مهم‌ترین دستاورد ایران از فضای فعلی به شمار می‌رود و در شرایط دشوار منطقه‌ای و بین‌المللی، گسترش روابط با روسیه به تقویت جایگاه بین‌المللی ایران کمک شایانی کرده است.

یکی از حوزه‌های همکاری که در گذشته آغاز شده و هم‌چنان دارد، تشریک‌مساعی دو کشور در مسأله‌ی سوریه است. ایران و روسیه منافع مشخصی در حفظ ساختار سیاسی فعلی در سوریه دارند. سوریه برای ایران علاوه بر وجود اشتراکات مذهبی، یک شریک قدیمی، تنها پشتیبان عرب ایرانیان در جنگ هشت‌ساله با صدام و عضو میانی و کلیدی محور مقاومت به حساب می‌آید. سقوط ساختار فعلی در سوریه وضعیت محور مقاومت را به شرایط نامعلومی احاله خواهد کرد.

روسیه نیز در سوریه منافع قابل‌توجهی دارد. سوریه نزدیک‌ترین متحد روسیه در میان کشورهای عربی در چهار دهه گذشته از جمله در دوران جنگ سرد است. هم‌چنین یکی از مشتریان پروپاقرص تسلیحات روسی است به طوری که در فاصله سال‌های ۲۰۰۷ تا ۲۰۱۴، م بیش از چهار میلیارد دلار از این کشور سلاح خریداری کرده است. هم‌چنین شرکت‌های روسی حدود ۲۰ میلیارد دلار در سوریه سرمایه‌گذاری کرده‌اند که با سقوط اسد زیان جدی می‌بینند. به‌علاوه سوریه تنها کشور در خارج از منطقه شوری است که روس‌ها در آن پایگاه نظامی دارند (Borshchevskaya, 2013). به این موارد باید مقابله با گسترش نفوذ ایالات متحده را در منطقه و در میان کشورهای متحد روسیه اضافه کرد. روس‌ها طبیعتاً با کاهش نفوذ منطقه‌ای خود و تکرار وقایع لیبی در سوریه موافق نیستند. محور حامیان سوریه با حضور چین کامل می‌شود؛ مجموعه‌ای که تاکنون به دلایل پیش‌گفته در برابر راهبرد غربی برای سرنگونی اسد ایستاده و از وقوع این امر ممانعت کرده است تا جایی که در ماه مه ۲۰۱۴ آخرین پیش‌نویس قطعنامه غرب علیه سوریه به‌منظور جلوگیری از تکرار سناریوی لیبی در سوریه توسط روسیه و چین و تو شد

(UN, 2014). شاید به سبب این حمایت‌ها باشد که اسد اعتبار بازسازی سوریه که رقمی معادل ۲۰۰ میلیارد دلار ارزیابی شده را به آنها داده است (Heffez and Raydan, Foreign Affairs, 2014). با وجود دشواری‌های موجود به هر صورت همکاری ایران و روسیه در موضوع سوریه هم چنان استمرار داشته و حتی تقویت شده است. مسأله‌ی سوریه بی‌شک یکی از مهم‌ترین محورهای همکاری دو کشور در تاریخ روابط سیاسی آنها محسوب می‌شود.

محور دوم همکاری‌های دو کشور که امر نسبتاً جدیدی به شمار می‌رود، انجام توافقاتی پیرامون مبارزه با مواد مخدر است. قاچاق مواد مخدر در کنار تروریسم و افراط‌گرایی اسلامی، یکی از خطرات عمده‌ی متوجه فدراسیون روسیه در منطقه پیرامونی آن است که سرریز این تهدید به درون مرزهای آن، خسارات مالی و اجتماعی هنگفتی را به این کشور تحمیل کرده است (جهانبخش، ۱۳۹۳: ۱۲۲). همان‌طور که انتظار می‌رفت (همان: ۱۶۸-۱۶۷) دو کشور سند برنامه اقدام مشترکی را برای مبارزه با تولید و قاچاق مواد مخدر در دسامبر ۲۰۱۴ به امضا رساندند. بر این اساس دو کشور متعهد شدند تا در فاصله سال‌های ۲۰۱۸-۲۰۱۵ م سازوکارهایی را برای مبادله اطلاعات با یک دیگر درباره‌ی تولید و قاچاق مواد مخدر فراهم کنند (Press TV, 2014).

سومین محور، همکاری‌های نظامی دو کشور است. در این راستا توافقی‌نامه‌ای برای گسترش همکاری‌های نظامی میان دو کشور در تهران به امضا رسیده است. در سفر اخیر سرگئی شوینگو^۱، وزیر دفاع روسیه به ایران، توافقاتی در مورد انجام عملیات ضد تروریستی، مبادله افسران جهت آموزش و گسترش همکاری‌های دریایی میان طرفین انجام شده است (FoxNews, 2015). مسأله‌ی مهمی که هم چنان بر روابط نظامی دو کشور سایه افکنده، موضوع لاینحل تحویل سامانه‌های پیشرفته دفاع موشکی اس ۳۰۰ به

1- Sergei Shoigu

جمهوری اسلامی ایران است. هرچند هنوز توافق رسمی پیرامون آن صورت نگرفته، سایت «دبک‌فایل» مدعی ارائه‌ی سامانه پیشرفته‌تر اس ۴۰۰ به ایران شده است (Debka File, 2015).

۴-۲. روابط اقتصادی فدراسیون روسیه و جمهوری اسلامی ایران

به تبع گسترش مناسبات سیاسی، پیشرفت‌هایی نیز در مناسبات اقتصادی دو طرف رخ داده است. به گفته سرگئی مرکولوف^۱ ف رییس دفتر بازرگانی روسیه یادداشت تفاهم با ۱۸ شرکت ایرانی برای صادرات آبزیان، چهار شرکت برای صادرات گوشت و دو شرکت برای صادرات فرآورده‌های لبنی به روسیه امضا شده است (IRNA, 2015). یکی دیگر از اقدامات مهم صورت گرفته در حوزه‌ی اقتصاد، امضای یادداشت تفاهمی با ارزش ۷۰ میلیارد یورو میان مقامات ایران و روسیه است (IDRO, 2014). بر اساس اظهارات الکساندر نواک^۲، وزیر انرژی روسیه محور همکاری دو کشور، انرژی، محصولات فنی و ماشین‌آلات است. در قالب این تفاهم‌نامه مقرر شد تا اقداماتی در جهت ایجاد نیروگاه‌های برق، تأسیسات ذوب‌آهن، فروش هواپیمای مسافری TU204 و صادرات کود شیمیایی صورت گیرد. ایران هم قرار است تا محصولات کشاورزی و نفت خود را به روسیه صادر کند (فارس، ۱۳۹۳ - الف). کارشناسان ایرانی معتقدند که این توافق بیش از آن‌که به نفع ایران باشد، منافع روسیه را در تأمین می‌کند (تابناک، کولایی، ۱۳۹۳). هم‌چنین در راستای گسترش مناسبات اقتصادی، تفاهم یک‌ساله‌ای برای تقویت زیرساخت‌های ارتباطات دوجانبه و چندجانبه اقتصادی به امضا رسیده است. بر اساس اخبار منتشرشده، طرف روس موافقت کرده تا به ایران در پیوستن به سازمان تجارت جهانی^۳ کمک کند (صدای روسیه، ۲۰۱۴).

1- Sergei Merkulov

2- Alexander Novak

3- World Trade Organization (WTO)

گشایش اقتصادی دیگر در روابط دو کشور، قرارداد تهاتر نفت با کالا بود؛ بدین ترتیب که ایران روزانه ۵۰۰ هزار بشکه نفت خام به روسیه تحویل و در برابر آن از کالاها و خدمات روسی بهره‌مند شود (Telegraph, 2014). با اعلام این خبر در اوت ۲۰۱۴، جک لئو^۱، وزیر خزانه‌داری ایالات متحده هشدار داد که انعقاد هرگونه قرارداد «نفت در برابر کالا» با ایران خلاف تحریم‌های آمریکاست و افراد و شرکت‌های متخلف مورد تحریم قرار خواهند گرفت (Reuters, 2014-B) البته این قرارداد توسط مقامات ایران و روس تکذیب شد.

محور دیگر همکاری میان دو کشور، حوزه‌ی انرژی هسته‌ای است. روسیه و ایران در ماه نوامبر سال ۲۰۱۴، بسته اسناد احداث هشت واحد اتمی شامل دو واحد در نیروگاه بوشهر و چهار واحد در سایر نقاطی که مشخص خواهد شد، به امضا رساندند (BBC, 2014). بر اساس گفته‌ی رییس سازمان انرژی اتمی کشورمان، این نیروگاه‌ها در راستای تحقق ۲۰ هزار مگاوات برق هسته‌ای تأسیس می‌شوند. سفیر روسیه در تهران پیرامون اجرای توافقات اظهار داشته است که کارشناسان روسی از ژانویه ۲۰۱۵ مکان‌یابی نیروگاه‌های جدید را آغاز و از پاییز ۲۰۱۵ کار ساخت آن‌ها آغاز خواهد شد (فارس، ۱۳۹۳ - ب).

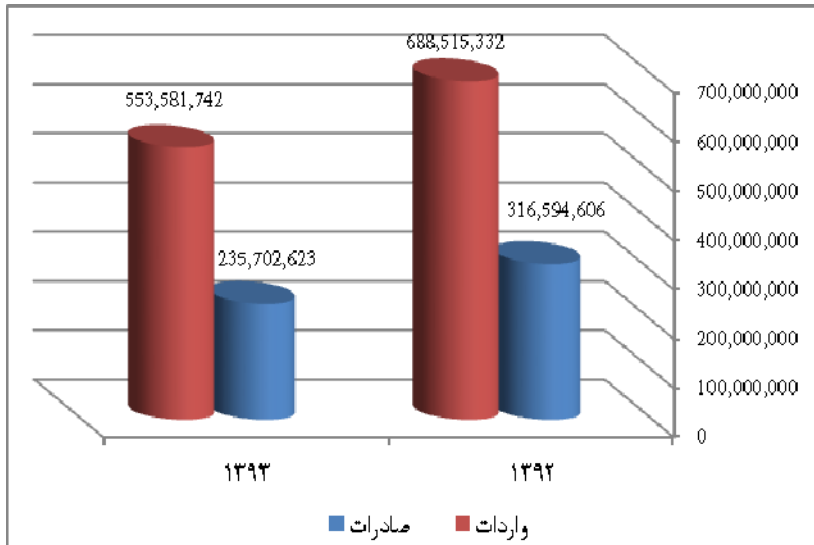
در باب همکاری‌های فضایی نیز اقداماتی صورت گرفته است. در ماه مه ۲۰۱۴ قراردادی میان آژانس فضایی روسیه (روسکاسموس^۲) و سازمان همتای ایرانی اش منعقد شد که بر گسترش همکاری‌های دوجانبه در کاوش‌های فضایی تأکید داشت. اعلام انعقاد این قرارداد هیچ واکنشی را از سوی مقامات طرفین به همراه نداشت. آموزش نیروهای ایرانی در روسیه، ساخت ماهواره‌های مخابراتی و پایش از راه دور برای جمهوری اسلامی به‌عنوان بخشی از مفاد این قرارداد ذکر شده است (Russia Today, 2014-C). کارشناسان

1- Jack Lew

2- The Russian Federal Space Agency (ROSCOSMOS)

روس معتقدند که این قرارداد به دلیل عدم انتقال فناوری‌های پیشرفته به ایران فاقد ارزش حیاتی بوده است و به‌عنوان ابزاری برای چانه‌زنی و کسب امتیاز از طرف آمریکایی محسوب می‌شود. ایزوستیا مدعی شده است که انعقاد این قرارداد هم‌زمان با اعمال تحریم‌های ایالات متحده درباره ممنوعیت شرکت‌های روسی فعال در عرصه‌ی فضای از به‌کارگیری فناوری‌های آمریکایی به‌ویژه قطعات دارای کارکردهای دوگانه، به امضا رسیده است (RBTH, 2014).

در مورد میزان مبادلات میان دو کشور در سال گذشته نیز بیان نکاتی به فهم بهتر مسأله کمک می‌کند. بر اساس آمارهای گمرک، حجم تجارت میان ایران و روسیه در سال ۱۳۹۲. ش رقمی بیش از یک میلیارد دلار بوده است و این یعنی ۱.۲۵ درصد از کل تجارت خارجی ایران. سال گذشته صادرات ایران به روسیه ۳۱۶ میلیون دلار بوده و این کشور در رتبه‌بندی صادراتی ایران حائز رتبه سیزدهم بوده است. واردات کشورمان از روسیه نیز در سال گذشته ۷۵۸ میلیون دلار بوده است که از این منظر روسیه یازدهمین کشور صادرکننده محصولات به ایران تلقی می‌شود. در مقایسه با تجارت خارجی حدوداً ۸۵۰ میلیارد دلاری روسیه، مبادلات تجاری دوجانبه با ایران حدود ۱/۰ (یک‌دهم) درصد از کل تجارت خارجی این کشور را تشکیل می‌دهد.

کل شماره ۴ - آمار مقایسه‌ای صادرات و واردات ایران و روسیه در سال‌های ۱۳۹۲ و ۱۳۹۳. ش منبع: سایت اتاق بازرگانی تهران (داده‌های سال ۱۳۹۳. ش مربوط به دهم‌ماه‌ی اول سال است).

درمجموع می‌توان گفت که تفاهم‌های صورت گرفته میان دو کشور از حالت قوه به فعل درنیامده‌اند. جدول شماره پنج اجمالاً توافقات انجام‌شده میان دو دولت ایران و روسیه در حوزه‌ی سیاسی و اقتصادی و وضعیت آن را نشان می‌دهد. همان‌طور که مشاهده می‌شود غالب موارد توافق و تفاهم شده تاکنون عملیاتی نشده‌اند.

روابط سیاسی - اقتصادی جمهوری اسلامی ایران و...

جدول شماره ۵ - ارزیابی میزان تحقق توافقات صورت گرفته و وعده‌های داده‌شده در دوره‌ی اخیر

ردیف	شرح توافق	وضعیت	
		مشخص	نامشخص
۱	حل مسأله‌ی سامانه ضد موشکی اس ۳۰۰		x
۲	یادداشت تفاهم ۷۰ میلیارد یورویی		x
۳	قرارداد نفت در برابر کالا (۲۰ میلیارد دلار)		x
۴	ساخت نیروگاه‌های اتمی جدید	✓	
۵	همکاری‌های فضایی	نامعلوم	نامعلوم
۶	عضویت دائمی ایران در سازمان همکاری شانگهای		x
۷	همراهی فعال در مذاکرات هسته‌ای		x
۸	کمک به عضویت ایران در سازمان تجارت جهانی		x
۹	گسترش صادرات ایران به روسیه		x

منبع: ترسیم توسط نگارندگان

نتیجه‌گیری

روابط بین ایران و روسیه یکی از قدیمی‌ترین روابط کشورمان با سایر ملل محسوب می‌شود. در سال‌های اخیر و پس از بروز بحران اوکراین و تشدید مناقشات روسیه و غرب، تحریم‌هایی از جانب طرف غربی انجام و تدابیر متقابل تحریمی از جانب فدراسیون روسیه اتخاذ شده است. پس از آغاز تحریم‌های غرب علیه آمریکا، روسیه با روی‌گردانی از غرب، سیاست نگاه به شرق را در دستور کار قرارداد. این امر با اعمال تحریم‌های روسیه علیه کشورهای تحریم‌کننده جدی‌تر شد و روس‌ها در پی جایگزین کردن کالاهای موردنیاز خود - که پیش‌تر از غرب وارد می‌شد - با تولیدات کشورهای غیر غربی برآمدند. در این میان رفت‌وآمدهای دولت‌مردان و فعالان بخش خصوصی ایران و روسیه بیشتر شد و این امید را پدید آورد که ایران بتواند بخشی از نیازهای بازار روسیه را در شرایط پیش‌آمده تأمین و منافع اقتصادی چشمگیری از شرایط به وجود آمده کسب کند. هم‌چنین به‌تدریج این تصور شکل گرفت که نزدیکی به وجود آمده می‌تواند در عرصه‌ی سیاسی نیز راهگشای مسائل کشورمان از جمله مسأله‌ی هسته‌ای، عضویت ایران در ترتیبات اقتصادی و امنیتی منطقه‌ای و مسأله‌ی تقسیم دریای خزر باشد.

این پژوهش باهدف ارزیابی روابط روسیه و ایران در شرایط جدید پیش روی این کشور صورت گرفته است. یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که در حوزه‌ی روابط سیاسی، ملاقات روسای جمهور دو کشور، وزرا و هیأت‌های رسمی طی بازه‌ی زمانی موردنظر تا حدودی موجب ارتقای موقعیت بین‌المللی جمهوری اسلامی ایران شده است؛ هرچند این امر می‌تواند ناشی از تغییر دولت در ایران ناشی از انتخابات سال ۱۳۹۲ باشد و از این رو نمی‌توان با اطمینان حکم به وجود رابطه‌ی معنادار میان تحریم‌های روسیه و افزایش مناسبات دیپلماتیک در سطح سران داد. علیرغم توافقات و تفاهم‌های صورت گرفته، در سایر حوزه‌های روابط سیاسی، تاکنون اقدام مهم و چشم‌گیری در جهت تغییر روند پیشین

در روابط دو کشور صورت نگرفته است. به عنوان نمونه شاهدیم که ظاهراً علیرغم گسترش روابط و پیوندهای سیاسی میان دو کشور، تاکنون هیچ همراهی جدی و مهمی در مذاکرات هسته‌ای میان کشورمان و گروه ۵+۱ از جانب روسیه انجام نشده است. وضعیت سامانه‌ی دفاعی اس ۳۰۰ که قرارداد آن در سال ۲۰۰۷ م منعقد و به طور یک‌جانبه در سال ۲۰۱۰ م توسط روس‌ها ملغی اعلام شده بود نیز علیرغم دستور اخیر پوتین مبنی بر تحویل این سامانه هم چنان در هاله‌ای از ابهام قرار دارد. همچنین است مسأله‌ی عضویت کامل ایران در سازمان همکاری شانگهای، ورود ایران به سازمان پیمان امنیت جمعی یا ترتیبات اقتصادی اوراسیا.

در مورد روابط اقتصادی دو دولت نیز شاهد شرایط مشابهی هستیم. یادداشت تفاهم‌های متعددی میان مقامات رسمی و شرکت‌های خصوصی دو کشور به امضا رسیده است اما این تفاهم‌ها تاکنون به انعقاد قرارداد و کسب عواید اقتصادی منجر نشده و به بیان واضح‌تر، عواید اقتصادی پیش‌بینی شده در سبد جمهوری اسلامی ایران قرار نگرفته است. شاهد این امر نیز عدم تحقق و عملیاتی نشدن توافقات اقتصادی صورت گرفته است. توافق خیره‌کننده هفتاد میلیارد یورویی میان دو کشور در حد بیان کلیات بوده و تاکنون اقدامات جدی عملی در جهت اجرای آن رخ نداده است؛ همچنین تغییر چندانی در حجم مبادلات تجاری میان دو کشور مشاهده نمی‌شود. این در حالی است که در همین مدت روس‌ها قراردادهایی را با کشورهای آمریکای لاتین به ویژه برزیل جهت تأمین گوشت موردنیاز خود منعقد و عملیاتی کرده‌اند. همچنین شاهد افزایش حجم صادرات ترکیه به فدراسیون روسیه بوده‌ایم.

بر این اساس می‌توان نتیجه گرفت که یافته‌های پژوهش، فرضیه مطرح شده در ابتدای مقاله را نقض می‌کنند. در توضیح و تبیین چرایی عدم تغییر رویکرد سیاست خارجی روسیه در قبال جمهوری اسلامی ایران می‌بایست به ویژگی‌های ژئوپلیتیکی آن اشاره کرد. فرهنگ

سیاسی مردم و دولت‌مردان روس، روحیه ملی روس‌ها، امکانات و توانمندی‌های طبیعی روسیه برای تأمین نیازهای خود، نیروی انسانی توانمند و آموزش‌دیده، متمرکز بودن دولت در روسیه و عدم کار آیی جدی تحریم‌های اعمالی علیه این کشور، عواملی هستند که مانع از تأثیرگذاری جدی تحریم‌های اعمال‌شده بر اقتصاد و عملکرد دولت می‌شوند؛ بنابراین می‌توان گفت که اقتضائات ژئوپلیتیکی هم‌چنان خود را بر روابط دو کشور تحمیل می‌کند و از این‌روست که تحریم‌های صورت گرفته علیه فدراسیون روسیه به ارتقای جایگاه جمهوری اسلامی ایران در سیاست خارجی روس‌ها کمکی نکرده است. از این منظر گشایش‌های احتمالی در مسائل فی‌مابین در چارچوب دگرگونی‌های ژئوپلیتیکی قابل تحلیل است.

به نظر می‌رسد که روس‌ها در شرایط فعلی هنوز چندان از تحریم‌ها احساس نگرانی نمی‌کنند و البته هم‌زمان انجام اقداماتی را جهت حل مناقشه موجود در دستور کار قرار داده‌اند. به‌رحال گسترش روابط سیاسی بدون نتایج فوری یا کوتاه‌مدت با ایران بازی برد-برد روسیه در شرایطی فعلی به شمار می‌رود. از سویی روس‌ها می‌توانند مانند گذشته از نزدیکی به ایران در وهله‌ی نخست به‌عنوان ابزاری برای وادار کردن طرف مقابل برای مذاکره و در گام بعد به‌مثابه برگه‌ای ارزشمند جهت چانه‌زنی و امتیازگیری از طرف غربی در مسائل خود از جمله بحران اوکراین استفاده کنند. از سوی دیگر در صورت عدم کارایی برگه‌ی ایران، - به‌مانند گذشته - می‌توانند با عملیاتی کردن تفاهم‌های صورت گرفته، بخشی از تنگناهای اقتصادی و سیاسی پیش روی خود را برطرف کنند.

در چنین شرایطی به نظر می‌رسد که دولت‌مردان کشورمان می‌بایست از درگیر کردن کشور در موضوع اوکراین که مسأله‌ای میان روسیه و غرب است و در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران اولویت بالایی ندارد، کناره‌گیرند و تلاش کنند تا از فضای جدیدی که روسیه با آن مواجه است، بیشترین بهره‌ی اقتصادی و سیاسی را به دست آورند. این

روابط سیاسی - اقتصادی جمهوری اسلامی ایران و...

نکته قابل انکار نیست که بازار مصرف روسیه بازاری بزرگ و نسبتاً روزآمد است که فعالیت جدی در آن می‌تواند گامی بلندی به سوی بازارهای اروپایی و مطرح ساختن اقتصاد ایران در قاره‌ی بین‌المللی باشد.

Archive of SID

منابع

اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی تهران، بخش آمار صادرات و واردات، قابل دسترسی از:

<http://www.tccim.ir>, Accessed on 18 Bahman 1393.

ثقفی عامری، ناصر (۱۳۹۰)، «ملاحظات راهبردی ایران، روسیه و چین در بحران سوریه»، مرکز تحقیقات استراتژیک، قابل دسترسی:

<http://www.csr.ir/departments.aspx?abtid=07&&depid=44&semid=2462>,
Accessed on 21 Bahman 1393

جهانبخش، محمدتقی (۱۳۹۳)، «سیاست امنیتی فدراسیون روسیه در قبال افغانستان ۲۰۱۴-۲۰۰۱»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد مطالعات اوراسیا، دانشکده روابط بین‌الملل وزارت امور خارجه.

زهرانی، مصطفی (۱۳۸۷)، «مبانی نظری تحریم اقتصادی علیه جمهوری اسلامی ایران: موانع و چالش‌های نفت ایران»، بررسی‌های مسائل اقتصاد انرژی، شماره ۲، صص ۲۳-۴.

صدای روسیه (۲۰۱۴)، «روسیه از ایران در الحاق به سازمان تجارت جهانی پشتیبانی خواهد کرد»، قابل دسترسی از:

http://persian.ruvr.ru/news/2014_11_30/280696728/. Accessed on 24 January 2014.

فارس‌نیوز (۱۳۹۳ - الف)، «۷۰ میلیارد یورو پروژه اقتصادی بین ایران و روسیه امضا شد/ مبادلات مالی با واحد پولی طرفین/ قراردادی که فقط در حد حرف نیست»، قابل دسترسی در:

<http://www.farsnews.com/newstext.php?nn=13930619000268>. Accessed on 4 Bahman 2015.

(۱۳۹۳ - ب)، «نیروگاه هسته‌ای بوشهر - ۲ پاییز آینده راه‌اندازی می‌شود/ ساخت نیروگاه بوشهر - ۲ در راستای منافع تهران و مسکو»، قابل دسترسی در:

http://www.farsnews.com/newstext.php?nn=1393_1121001732, Accessed on 7 Bahman 1393.

کرمی، جهانگیر (۱۳۸۸)، «روابط جمهوری اسلامی ایران و فدراسیون روسیه (عصر نوین همکاری‌ها)»، تهران، دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی وزارت امور خارجه.

صمت نیوز (۱۳۹۳)، جهانگیر کرمی، «ایران از موقعیت تحریم روسیه استفاده می‌کند»: قابل دسترسی در:

<http://www.smtnews.ir/dialogue/3609.html>. Accessed on 14 Bahman 1393.

کولایی، الهه (۱۳۹۳ - الف)، «سیاست و حکومت در اوراسیای مرکزی»، چاپ دوم، تهران: انتشارات سمت.

تابناک (۱۳۹۳)، الهه کولایی، «تفاهم‌نامه تجاری ایران و روسیه به نفع کیست؟»، قابل دسترسی در: <http://www.tabnak.ir/fa/news/433625>، آخرین دسترسی در ۱۲ بهمن ۱۳۹۳.

کوهن، سائول برنارد (۱۳۸۹)، «ژئوپلیتیک نظام جهانی»، مترجم، عباس کاردان، چاپ دوم، تهران: موسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر تهران.

گمرک جمهوری اسلامی ایران، بخش آمار، قابل دسترسی در:

<http://www.irica.gov.ir/Portal/Home>, Accessed on 18 Bahman 1393.

متقی، ابراهیم و زهره پوستین‌چی و سعید مجردی و امیر دیانت مقدم (۱۳۹۳)، «عمل‌گرایی راهبردی در روابط جمهوری اسلامی ایران و روسیه»، فصلنامه راهبرد دفاعی، دوره ۱۲، شماره ۴۶، صص ۱۴۷-۱۱۷.

Baklitsky, Andrey (2013), "Rosatom in the Middle East: Why Western Competitors Chances Are Slim", PIIR Center.

BBC (2014), "Russia Hits West with Food Import Ban in Sanctions Row", Available from <http://www.bbc.com/news/world-europe-28687172>. Accessed on 14 January 2015.

Borshchevskaya, Anna (2013), "Russia's Many Interests in Syria", Available from <http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/russias-many-interests-in-syria>. Accessed on 20 January 2015.

- Dag Hammarskjöld Library Research Guides (2015), "Security Council - Veto List", Available from <http://research.un.org/en/docs/sc/quick>. Accessed on 19 January 2015.
- Debka File (2015), "Sophisticated Russian S-400 missiles for Iran under new military pact, S-300s for Egypt, Syria, Hezbollah", Available from <http://www.debka.com/article/24354/Sophisticated-Russian-S-400-missiles-for-Iran-under-new-military-pact-S-300s-for-Egypt-Syria-Hizballah->. Accessed on 22 January 2015.
- Dews, Fred (2014), Brookings, "Barry Bosworth on the Effect of Sanctions on Russia's Economic Slide", Available from <http://www.brookings.edu/blogs/brookings-now/posts/2014/12/bosworth-effect-sanctions-russia-economic-slide>, Accessed on 5 February 2015.
- Federal State Statistics Service (2015), Population, Available from http://www.gks.ru/bgd/regl/b14_12/IssWWW.exe/stg/d01/05-01.htm. Accessed on 15 January 2015.
- Ganley, Elaine (2014), Huffington Post, "Iran Rejects a Global Strategy against Islamic State Militants", Available from http://www.huffingtonpost.com/2014/09/15/iran-fights-isis_n_5821710.html. Accessed on 19 January 2015.
- Gray, Colin S. and Geoffrey Sloan (2013), *Geopolitics, Geography and Strategy*, New York: Routledge.
- Havlik, Peter (2014), *Economic Consequences of the Ukraine Conflict*, Vienna: The Vienna Institute for International Economic Studies.
- Heffez, Adam and Noam Raydan (2014), , "The Syrian Marshall Plan", *Foreign Affairs* Available from <http://www.foreignaffairs.com/articles/141940/adam-heffez-and-noam-raydan/the-syrian-marshall-plan>. Accessed on 21 January 2015.
- IDRO (2014), "Iran, Russia Sign €70 Billion Economic MOU", Available from <http://www.idro.ir/enidro/Lists/Announcements/NEWDISP.aspx?PageType=4&ListId=f7979ad5-6d51-4db9-811a-2b7fed8117a9&ID=127>, Accessed on 21 January 2015.
- International Monetary Fund (2015), "IMF Data: Russian Federation", Available from <http://elibrary-data.imf.org/DataReport.aspx?c=1449337&d=33060&e=161995>. Accessed on 15 January 2015.
- IRNA (2015), "Russian Official: Iran-Russia trade relations improved", Available from <http://www.irna.ir/en/News/81466917/>. Accessed on 22 January 2015.

- Knoema (2014), "Russia GDP Growth Forecast 2013-2015 and up to 2060", Available from <http://knoema.com/mgarnze/russia-gdp-growth-forecast-2013-2015-and-up-to-2060-data-and-charts>. Accessed on 12 January 2015.
- Menkiszak, Marek (2011), *Russia's Afghan Problem*, Warsaw: Osrodek Studiów Wschodnich.
- Parker, Geoffrey (2015), *Western Geopolitical Thought in the Twentieth Century*, New York: Routledge.
- Petroff, Alanna (2014), "Russia losing \$140 billion from sanctions and low oil prices", *CNN*, Available from <http://money.cnn.com/2014/11/24/news/economy/russia-losing-140-billion-oil-sanctions/>. Accessed on 20 January 2015.
- Pravda (2014), "Russian economy may lose up to \$140 billion because of oil prices and sanctions", Available from http://english.pravda.ru/business/finance/24-11-2014/129112-russian_economy_oil_prices-0/. Accessed on 3 January 2015.
- Press TV (2014), "Iran, Russia sign document for anti-drug trafficking action", Available from <http://www.presstv.com/detail/2014/12/08/389320/iran-russia-sign-antidrug-document/>. Accessed on 22 January 2015.
- RBTH (2014), "Russia to help Iran build satellites, train cosmonauts", Available from http://rbth.com/news/2014/05/07/russia_to_help_iran_build_satellites_train_cosmonauts_-_newspaper_36455.html. Accessed on 12 January 2015.
- Rees, W. and Aldrich, R.J (2005), "Contending Cultures of Counterterrorism: Transatlantic Divergence or Convergence", *International Affairs*, Vol. 81, No 5.
- Reuters (2014), "U.S. warns Russia over any oil-for-goods deal with Iran", Available from <http://www.reuters.com/article/2014/04/10/us-usa-russia-iran-idUSBREA391Y920140410>. Accessed on 24 January 2009.
- Russia Today (2014-A), "Turkey: We're ready to increase food exports to Russia", Available from <http://rt.com/business/180776-turkey-agricultural-exports-russia/>. Accessed on 20 January 2015.
- (2014-B), "Sanctions tit-for-tat: Moscow strikes back against US officials", Available from <http://rt.com/news/foreign-ministry-russia-sanctions-133/>. Accessed on 14 January 2015.
- (2014-C), "Russia to train Iranian cosmonauts, build recon sats - report", Available from <http://rt.com/news/157496-russia-iran-space-satellite/>. Accessed on 14 January 2013.
- United States Census Bureau (2015), Available from <https://www.census.gov/foreign-trade/balance/c4621.html>. Accessed on 15 January 2015.

- White House (2014), “Blocking Property of Certain Persons Contributing to the Situation in Ukraine”, Available from <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2014/03/06/executive-order-blocking-property-certain-persons-contributing-situation>. Accessed on 20 January 2015.
- World Bank (2015), “Indicators”, Available from <http://data.worldbank.org/indicator/TM.VAL.FOOD.ZS.UN>, Accessed on 15 January 2015.

Archive of SID